

JAN PEDERSEN · LARS SVENSSON

Bild: Jony Eriksson, Jari Peltomäki, Markus Varesvuo

FÅGELSÅNG

150 svenska fåglar och deras läten

BOKFÖRLAGET MAX STRÖM

FÅGELSÅNG

FÅGELSÅNG

150 svenska fåglar och deras läten

Text: Jan Pedersen

Ljud: Lars Svensson

Foto: Jari Peltomäki och Markus Varesvuo

Illustrationer: Jony Eriksson

BOKFÖRLAGET MAX STRÖM

Innehåll

Förord	6	Seglare	132
Musik med mening	9	Svalor	133
Att använda ljudspelaren	11	Piplärkor och ärlor	138
Fåglars utseende	12	Gärdsmyg m.fl.	142
Lommar	14	Järnsparvar	144
Doppingar	16	Trastfåglar	146
Storkfåglar	18	Sångare	166
Andfåglar	22	Flugsnappare	181
Rovfåglar	40	Mesar och Nötväckor	182
Hönsfåglar	54	Törnskator	198
Tranfåglar	64	Kråkfåglar	200
Vadarfåglar	70	Starar	214
Måsfåglar	86	Sparvfinkar	218
Alkor	98	Finkar	222
Duvor	100	Korsnäbbar	238
Ugglor	104	Fältsparvar	242
Gökar	118	Register	252
Nattskärror	119	Litteratur	254
Hackspettar	120	Författarpresentation	255
Lärkor	130		

Fågelsång i våra hjärtan

Fågelsången bebådar våren och ger oss hopp om att sommaren är på väg. När koltrasten sjunger de första försiktiga stroferna efter vintern eller när de första lärkorna slår jublande drillar mot en blå vårhimmel väcker det längtan och hopp hos oss ljustörstande nordbor att den långa, mörka vintern snart är över.

Få naturupplevelser ligger oss så varmt om hjärtat som vårens och sommarens fågelsång. Men att fåglarna sjunger och låter året runt, eller att de svenska arterna uppvisar en så stor variation och mångfald i detta avseende, kanske inte så många är medvetna om. Och vissa arter känner de flesta bara genom deras ljudyttringar. Hur många vet hur göken eller näktergalen ser ut, arter som ändå är välkända genom sin sång?

Fågellåten utgör en viktig, ja omistlig del av vår vardag och vår naturupplevelse. Tänk bort gråsparvens tjatter från häcken, duvornas kutter, blåmesens klara drill från äppelträdet – nog skulle livet bli bra mycket tristare och fattigare utan fåglarnas ljud!

Många har svårt att lära sig känna igen de olika arternas sång och övriga låten, det blir ett myller av snarlika ljud som är svåra att knyta till ett visst utseende. Bäst är naturligtvis om man har möjlighet att få lite hjälp på traven av någon mera erfaren och kunnig fågelkännare. Men hur många har tillgång till sådana vänner? Det är vår förhoppning att denna nya "ljudande fågelbok" ska avhjälpa denna brist och hjälpa läsaren att nöta in de olika låtena man hör och koppla dem till ett utseende, till ett artnamn. Bäst av allt: boken tröttnar inte på din återkommande fråga om hur nu bofinkens sång låter. Det är bara att trycka på knappen tills låtet är inlärt. Lycka till!

Jan Pedersen och Lars Svensson

BERGFINKEN SJUNGER MED EN SPECIELL, ÖDSLIG TON.

LADUSVALANS SÅNG LÅTER SOM ETT STÄNDIGT SMÅPRATANDE.

Musik med mening

Sång och läten har alltid en speciell funktion, och ornitologer och forskare har i decennier försökt att tolka och avkoda fåglarnas subtila musikspråk. Även om vi aldrig med hundra procents säkerhet kan förstå exakt vad många arter menar med sin mångfasetterade ljudrepertoar så har det gjorts en hel del framsteg i att förstå vad fåglarna egentligen säger.

På samma sätt som vårt eget språk är vitalt för vår kommunikation så har de enskilda fågelarternas varierade läten sin specifika och bestämda innebörd eller betydelse – från den mest underbara skönsång till de mest kraxiga läten, från den ensamma solo-sångaren till kören eller bruset i en flock.

Fågelsångens musikaliska tonomfång och fraserings är anmärkningsvärt uttrycksfull och mångsidig. De olika lätena används som akustiskt vapen för att utmana och besegra rivaler, som ett vokalt fyrstjärn för att proklamera och lysa över reviret, som en romantisk ballad för att dra till sig och erövra honornas gunst, som ett effektivt larmsystem för att varna fränder och avkomma mot annalkande faror, eller fungera som informationskanal för att hålla kontakt med och inom flocken eller med andra individer.

SÅNG OCH LOCKLÄTEN

Fåglarnas sång och lockläten är bland de bästa fältkännetecknen när det gäller att identifiera de enskilda arterna. De flesta arter kan till och med bestämmas på lätet eller sången enbart, och hos en del arter är det lättare att höra fågeln än att få syn på den, i synnerhet om den har ett skyggt beteende eller lever i träskmarkernas oåtkomliga vassdjungler.

Grovt kan man indela fåglarnas ljud i två huvudgrupper: sång och lockläten.

Sången är oftast melodiöst uppbyggd och ibland lång och upprepande. Normalt framförs sången av hanen för att markera och försvara reviret och för att attrahera en eller flera honor. Ibland förstärks sången av ett spel där fågeln flaxar med vingarna eller sjunger i en så kallad sångflykt. Sången är en individuell förmåga, och således är hos en del arter vissa hanar betydligt mer virtuosa än andra, konkurrerande hanar. Fåglar kan också sjunga med dialekt, vilket medför viss geografisk variation. Andra arter är duktiga imitatorer och kan fläta in alla möjliga ljud från omgivningen eller härma fåglar de hört som unge i Sverige eller i vinterkvarteren i andra länder. Sången kan också stärka banden mellan paret. I vissa fall sjunger även honan och ibland även paret i duett.

Forskare har upptäckt att arter som låter och flyttar sig mycket inom sitt revir försöker ge intrycket till konkurrerande hanar av samma art att just detta område är upptaget av mer än en hane, att de bör ge upp försök att slå sig ner alltför nära.

Tidigare har ofta begreppet sång använts enbart i samband med tättingar, eller med ett annat ord småfåglar (ibland populärt beskrivna som sång-fåglar). Numera, och även i denna bok, används begreppet sång även för arter som man traditionellt inte tidigare ansett ha någon sång utan snarare ett spel- eller revirläte (förvisso med sångfunktion). Som exempel kan nämnas lommarnas ropande och orrens bubblande läten.

Locklätena består av en stor grupp ljud som fåglarna använder sig av och som ofta kan höras året runt. De olika lätena används i specifika situationer, men ett läte kan också fungera i olika situationer, till exempel både som kontakt- och flyktläte:

- *Locklätet* i snäv bemärkelse används för att locka på en fågel av samma art.
- *Kontaktlätet* används mellan enstaka individer eller för att hålla ihop individerna inom en flock. Glidande och diffus gräns mellan detta läte och föregående.
- *Flyktlätet* används när fågeln lyfter eller flyger och har samma funktion som lock- och kontaktlätet.
- *Oroslätet* uttrycker osäkerhet och oro inför möjlig men inte alltid identifierad fara. Ofta lågmält.
- *Varningslätet* varnar för uppenbar fara vid boet eller till exempel under födosöket när en igenkänd fiende, kanske ett rovdjur, dyker upp. Ofta högljutt.
- *Tigglätet* används av ungarna för att tigga mat av föräldrarna. Ibland kan honan använda det inför hanen. Hos sparvhökens och hornugglans ungar hörs tigglätena vida omkring.
- Andra läten nyttjas till exempel vid stridigheter, födosök och parning. *Vinglätet* är ljudet från vingarnas slag i luften och är så speciellt hos vissa arter att fågeln kan artbestämmas enbart på detta, till exempel hos knölsvan och knipa. *Trumningar* med näbben mot en torr trädgren används av flertalet hackspettar istället för regelrätt sång.

Att lära sig fåglarnas sång och övriga läten kan vara en lång men innehållsrik väg med många nöjsamma och angenäma stunder. Många arter har så karaktäristiska läten att de är lätta att känna igen, medan andra är antingen anonyma eller väldigt subtila och ofta förvånansvärt lika andra arter. Det är därför mer regel än undantag att man får börja om med inläringen varje år när fågelkören sätter igång igen.

Ett bra sätt att lära sig fågelsång är att börja tidigt på våren, innan alla flyttfåglar anlänt och löven slagit ut. Lär dig först de vanliga stannfåglarnas läten. Känner du igen mesarna, nötväcken och hackspettarna när flyttfåglarna börjar anlända i början av maj blir förvirringen av ljudsorlet i skogen inte lika kompakt – du känner ju redan igen några arter och kan koncentrera dig på de nya och ännu okända lätena.

Det är också en god idé att försöka lyssna in sig på strukturen och frekvensen av de olika arternas sång. Varierar fågeln detaljerna i sången eller upprepas strofen maskinmässigt likadant? Stiger eller sjunker tonhöjden under strofen, eller ligger den i stort sett still på samma höjd? Läger sångaren in korta eller långa pauser mellan stroferna? Alla sådana detaljer utgör ledtrådar till en korrekt identifiering av upphovsmannen uppe i trädkronan.

Det är även en bra idé att anteckna de första associationer man får när man lyssnar till en okänd sång i naturen och vad man kan skönja i sångens tonhöjd, struktur och volym. Man kan naturligtvis också jämföra anteckningarna man gjort med bokens beskrivningar och lyssna på ljudet samtidigt. Kom då ihåg att bokens läten bara utgör exempel tagna från en individ. I verkligheten varierar lätena en aning mellan individerna, och man ska inte hänga upp sig på små detaljskillnader mellan bokens ljudexempel och den fågel man har i sin trädgård eller favoritskog.

Att använda ljudspelaren

Vid varje fågelart överst till vänster på sidan anges vilken kategori fågeln tillhör. Därefter anges vilken typ av läte som spelats in, följt av spelarens nummer för detta läte, till exempel *Smålom Sång 001*. Några arter presenteras med flera inspelade läten, till exempel anges hos vattenrall 037 för *Lockläte* och 038 för *Sång*.

- Tryck på knappen *A* för att starta spelaren. Detta aktiverar också den lilla LCD-skärmen *B* som visar numret för det senast uppspelade lätet.
- Tryck på *A* igen för att höra fågelns sång eller läte.
- Välj det önskade lätets nummer med hjälp av knapparna *C* (bakåt) och *D* (framåt). För att flytta framåt/bakåt med ett spår i taget trycker man en gång. Genom att hålla en av dessa knappar intryckt kan man snabbspola framåt eller bakåt.
- Stoppa en uppspelning genom att trycka en gång på *A*-knappen.
- Öka eller minska ljudet genom att trycka på + eller – på *E*-knappen. Den valda ljudvolymen visas till vänster på displayen.
- Spelaren stängs automatiskt av efter trettio sekunders inaktivitet. Vill man stänga av spelaren manuellt hålls *A*-knappen intryckt i tre sekunder.
- Spelaren kommer vid ny start att vara inställd på det senast spelade lätet.
- Spelaren innehåller tre AAA-batterier. För att byta batterierna skjuts luckan *F* nedåt.
- Utsätt inte spelaren för fukt eller stötar.

Vi har i arbetet med denna bok strävat efter högsta möjliga ljudkvalitet. Ljudspelaren har emellertid vissa begränsningar, varför inte alla fågelläten kan återges med sin fulla klang. För högre ljudkvalitet rekommenderas att lyssna på Lars Svenssons och Benny Anderssons cd-skiva *Fågelsång i Sverige*.

OBS: Använd inte boken ute för att locka fram fåglar. Ofta medför detta stress hos häckande arter. Dessutom kan det störa andra naturintresserade människors upplevelse.

DEN VUXNA GRÅHÄGERN UTMÄRKS BLAND ANNAT AV EN LÅNG HJÄSSTOFS.

Gråhäger

(*Ardea cinerea*)

Hopkrupen och spänd som en fjäder står hägern likt en förstenad urtidsfågel i det grunda vattnet. Plötsligt gör den ett blixtnabbt, kobralikt utfall och spetsar en fisk med den spjutliknande näbben. Fisken hanteras skickligt så att dess huvud vänds i näbben mot fågeln, varpå bytet sväljs. Så lyfter den stora fågeln, drar in huvudet mellan skuldrorna och flyger med mäktiga, långsamma vingslag och s-formad hals mot boplatsen. När den vilar står den ofta ihopkrupen på ett ben i vattnet. Gråhägern hörs i flykten skräna djupt med ett raspigt och hest skorrande *hraurrr*. Från bokolonierna ljuder en kör av kraxande och gnäggande läten.

Med utsträckt hals är gråhägern 84–102 cm lång och har ett vingspann på 150–175 cm. I sin vackra, gråaktiga dräkt påminner den nästan om en trana, men håller oftast sin långa hals indragen med huvudet till synes direkt på axlarna. På nära håll ser man tydligt den vuxna fågelns svarta hjässtofs och kraftiga, gula dolknäbb. Ungfåglarna är dovare i färgtonen och mer jämngrå. De saknar också tofs och den starkt gula färgen på näbben. Flyktsilhuetten är typisk med de långa benen tydligt utstickande och den indragna halsen som en stor, s-formad, framskjutande knöl under huvudet. I flykten kan den likna en havsörn med sina kupade vingar och långsamma vingslag.

Gråhägern häckar oftast i kolonier. Boet byggs av kvistar och ris högt upp i ett träd, i närheten av en insjö eller annat vatten, dit den flyger för att fånga fisk och andra vattenlevande djur. Ibland tar den så stora fiskar att den får svårt att svälja dem. Den äter även grodor, mindre landdjur och insekter när den rastar på öppna åkrar. Hägern är vanlig i hela södra Sverige upp till Gästrikland. En del fåglar övervintrar vid isfria vatten medan flertalet sträcker till västra och sydvästra Europa i augusti–november för att återkomma i mars–april.

DEN SKYGGA SÄDGÅSEN HAR ANLÄNT TILL DE NORDLIGA HÄCKNINGSMRÅDEN.

Sädgås

(*Anser fabalis*)

Denna skygga fågel är en riktig ödemarksfågel. Sädgåsen flyttar i typiska plogformationer över landet vår och höst. Den är smacker, långvingad och utdraget slank i flyktsilhuetten, håller ganska stora avstånd mellan individerna och omgrupperar långsamt. Den har de mest nasala lätena av gässen som hör till släktet *Anser*, ett monotont, flerstavigt, djupt och kacklande *ang-ang-ang*.

En 65–90 cm lång gås med ett vingspann på 140–175 cm. Den påminner om grågåsen men har en mörkare och mer brunfärgad fjäderdräkt. Speciellt huvudet och halsen är mörka, vilket syns tydligt även på avstånd. Halsen är lång och smal och huvudformen något utdragen. Benen och näbben är orangefärgade. Jämfört med grågåsen går sädgåsen mer upprest. I flykten har den tämligen enfärgat mörk ovansida med helt mörka vingundersidor som kontrasterar

mot den ljusare buken. Sädgässen av rasen *fabalis*, som häckar i Skandinavien, är störst medan rasen *rossicus*, som häckar på tundran, är mindre och har mer kompakta proportioner och mindre orange på näbben.

Sädgåsen häckar relativt sparsamt på myrar, i äldalar och i skogar, från Värmland, Dalarna och vidare upp genom Norrland. Födan utgörs av vattenväxter, växtdelar, bär och spillsäd. Den bygger ett svåråtkomligt bo av mossor, lav och kvistar i en grop i marken eller i en tuva. I september–november sträcker den söderut till Västeuropa och återkommer till sina häckningsplatser i mars–maj. Stora flockar på tusentals gäss samlas då för att rasta i södra Sverige, speciellt vid Tåkern och i Skåne. Milda vintrar kan de även övervintra där.

GRÅGÅSEN HAR ÖKAT STARKT I DE NÄRINGSRIKA VASSJÖARNA.

Grågås

(*Anser anser*)

Detta är tamgåsens stamfader och en mycket vaksam fågel som ständigt håller utkik. Med hotfullt sänkt hals springer gåskarlen mot sin rival. Han kacklar påtagligt högljutt och härjigt med nasala *gahång-gak-gak*, och första tonen är oftast gällare och mer oren i klangen.

Den 85 cm långa grågåsen är med sitt vingspann på 150–175 cm nästan lika stor som de största sädgässen. Den ser dock grövre ut med kraftigare hals och huvud. Dräkten är ljusare och gråare än sädgåsens, vilket ses bäst på halsen och på huvudet, där det mörka ögat framträder tydligt. I blandflockar med andra gäss syns den ljusare grundfärgen tydligast framifrån. Typisk är den kraftiga, enfärgat rosa näbben med raka kanter. Benen är blekt rosa, jämfört med sädgåsens orangefärgade. På vattnet liknar grågåsen en stor, högt liggande simand som

stolt tittar rakt fram och visar mycket av den vita, uppskjutande aktern. I flykten syns de stora silvergrå fälten på vingtäckarna tydligt både på ovan- och undersidan. Den grå bakryggen är också kännetecknande. Typiskt är också att den inför landning med flocken kränger hit och dit och visar prov på luftakrobatik.

Grågåsen har ökat i antal, framför allt vid slättsjöarna, och är jämte kanadagåsen vår vanligaste gås på sommaren. Den häckar både i vassar och vid kustens klippor. Boet byggs av tång eller vassväxter, beroende på häckningsmiljö. Födan består av vattenväxter, växtdelar och spillsäd. Den är rätt vanlig i södra och mellersta Sverige, men finns också längs ostkusten till Bottenviken. Flyttar till Västeuropa i augusti–oktober, men allt fler stannar i södra Sverige. Återkommer till vissa häckningsplatser redan i mars.

I STORA FLOCKAR STRÄCKER DEN VITKINDADE GÅSEN ÖVER ÖSTERSJÖN MOT DE ARKTISKA HÄCKNINGSPLATSERNA.

UTFÄRGAD DUVHÖK.

Duvhök

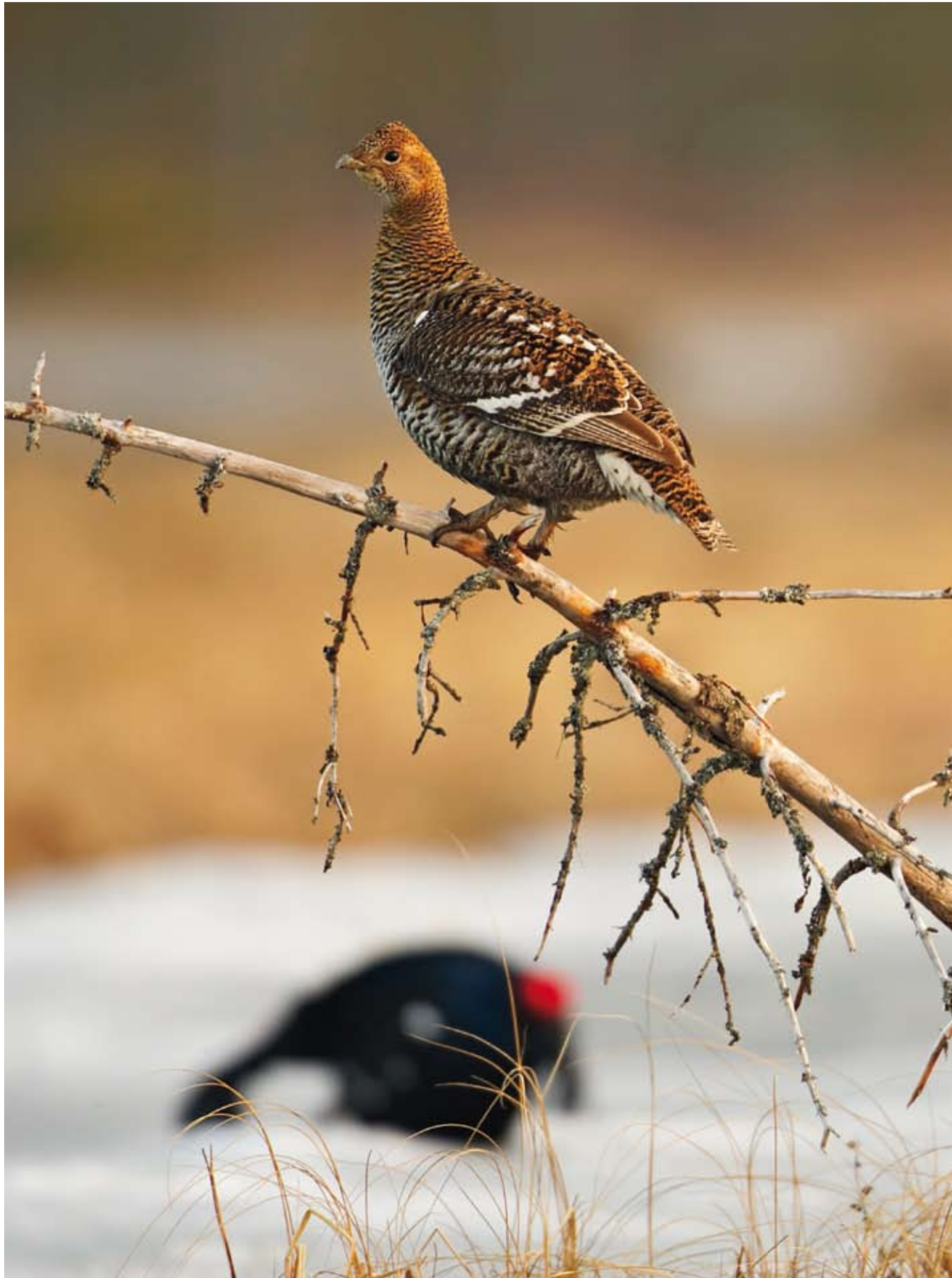
(*Accipiter gentilis*)

Den snabbjagande duvhöken är en skräck för alla små och mellanstora fåglar när den kommer farande i sin karakteristiskt raka och klippande flykt. Lika snabbt har den försvunnit in i skogen igen eller mot fjärran mål. Ibland kretsar den som ormråken, men ses mest flyga i trädtoppshöjd eller bland träden och lågt över marken. Den mobbas ofta av andra fåglar som med gälla skrik, men med stor respekt, försöker jaga bort den. Vid häckningsplatsen hörs ett hårt och stackatoaktigt *kiak-kiak-kiak*.

Honan är betydligt större än hanen. Hon är runt 60 cm lång och har ett vingspann på cirka 120 cm, medan hanen är cirka 50 cm lång med ett vingspann strax under 100 cm. Jämfört med ormråken har duvhöken längre stjärt och något kortare vingar. Gamla fåglar har orangefärgat öga, bröst och vingundersida är ljusa, medan huvud, rygg och vingovansida är skiffergråa. Bröst, stjärt- och vingundersidor är mörkt tvärbandade. Ungfågeln har gula ögon, är brun på huvud och vingovansida samt gulaktig på bröst och vingundersida. På bröstet ses längsgående streck. Den mindre hanen skiljs från den snarlika sparvhökshonan på att vingens hand- och armparti är mer jämnlånga.

Duvhöken är en skicklig jägare som huvudsakligen tar kråkfåglar, duvor, måsfåglar och fälthöns, men också däggdjur upp till harstorlek, ugglor och mindre rovfåglar. Den jagar i aktiv och snabb flykt där den i kvicka vändningar överraskar bytet. Efter att tidigare ha utsatts för både hänsynslös jakt och miljögifter har duvhöken ökat i antal och finns idag i hela landet utom på högfjället. Den trivs bäst i barrskogar med inslag av gammal naturskog, nära fält och öppna områden. Ett stort bo byggs av ris och kvistar i övre delen av ett kraftigt barrträd. Det återanvänds ofta år från år och pryds med en krans av färska grankvistar som byts ut med jämna mellanrum. Gamla fåglar är stannfåglar, medan en del ungfåglar flyttar till södra Sverige under vintern.

ORRHÖNAN HAR ANLÄNT TILL SPELPLATSEN.

Orre

(*Lyrurus tetrix*)

Det kokar, bubblar och väser ljudligt över myren innan solen ännu har kommit fram. Orrtupparna spelar om hönornas gunst på mossen likt en trupp svarta riddare som drabbar samman, ibland öga mot öga. Spellåter kan höras året om, men är som intensivast under senvinter och vår. Först som sporadiskt trädspel, sedan i smågrupper på isen av en sjö eller tjärn och slutligen på mossen, då även hönorna kommit till spelplatsen. Det hörs ett *fsschuui*, följt av flaxande vingar, som en styrkedemonstration. Det hela utmynnar i en batalj i hukad ställning och ett bubblande läte framförs.

Orren är mindre än tjädern men vinner i skönhet. Den 49–58 cm långa tuppen är en kompakt, blåsvart fågel med stort, knallrött ögonbryn, lyrformad stjärt och helvit undergump. Hönan, som är 40–45 cm lång, är brunspräcklig som tjäderhonan men stjärten är bara svagt urnupen istället för lyrformad och hon saknar rostbrunt i dräkten. Uppfloget är spänstigare och mer kastande än tjäderns. Man hinner oftast se fågeln under en längre tid när den flyger iväg med snabba, stela vingslag som varieras med glid på kupade vingar.

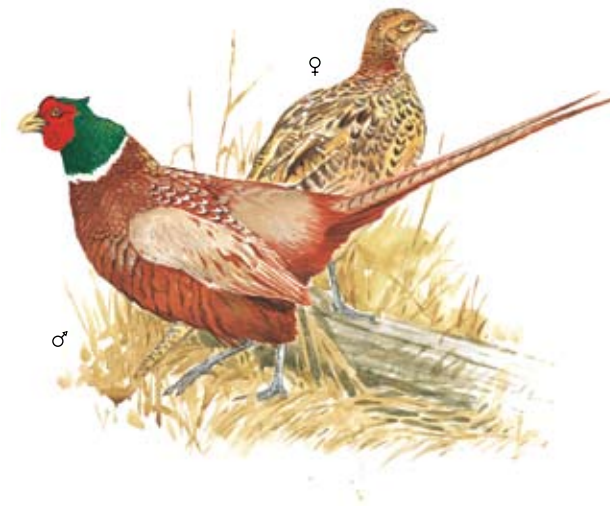
Häckningen äger rum i skogar med inslag av björk, myrar och fuktiga stråk eller sjöar. Orren är med andra ord inte lika knuten till gammelskogen som tjädern. Födan utgörs av växtdelar, knoppar, frön och bär. Vintertid ses fåglarna sitta som glesa häxkvastar i toppen av björkar, där de äter av knopparna. Kycklingarna tar även insekter när de är riktigt små. Boet är egentligen bara en undangömd plats bland snår och ljungris i skydd av en buske eller ett träd. Här ligger hönan och ruvar i nästan en månad, utsatt för både räv och kråkor. Goda gnagarår får dock ägg och ungar vara ifred för räven. I sällsynta fall kan orre och tjäder para sig med varandra, vilket resulterar i så kallade rackelhanar. Orren är en stannfågel och finns i gynnsamma miljöer i större delen av Sverige.

IBLAND GÅR DET HETT TILL MELLAN DE SPELANDE ORRTUPPARNA.

Fasan

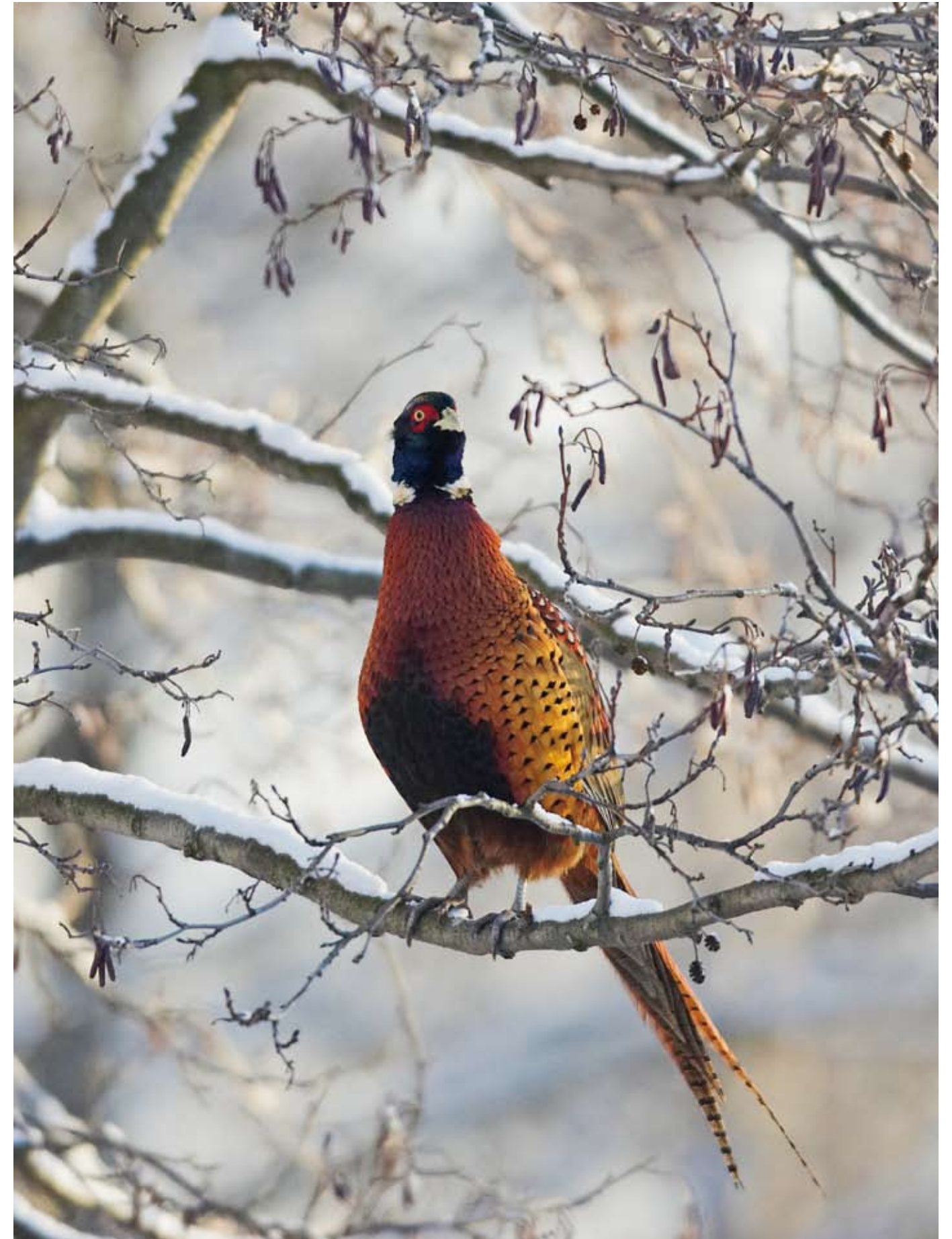
(*Phasianus colchicus*)

Tidigt på våren börjar fasantuppen hävda sitt revir genom att från en upphöjd plats i terrängen nästan rapa fram ett hest skrockande *köö köock*, följt av bullrande vingslag. Han uppvaktar hönan genom att cirkla runt henne, för att sedan luta sig framåt och med särade stjärtpennor vinkla stjärtens ovansida mot henne. Hönans läte är ett lägre skrockande *köck*. Tuppen nöjer sig inte med en ensam höna, utan omger sig gärna med ett helt litet harem.

Inklusive den långa stjärten blir tuppen upp till 90 cm lång. I sin rostbruna dräkt med de röda hudpartierna i ansiktet, det mörkgröna huvudet och den långa stjärten är han en oerhört dekorativ fågel med exotiska drag. Två vildlevande raser förekommer i Sverige, en där tuppen har vit halsring och en där halsringen saknas. Hönan är cirka 60 cm lång med en mer jämnbrun fjäderdräkt, översållad med svarta pilspetsteckningar, och även hon är försedd med en lång stjärt. Fasanen flyger ogärna, blir den skrämd springer den istället på snabba fötter in i någon tätning.

Efter flera försök redan på 1700-talet inplanterades fasanen från Asien i slutet av 1800-talet som jaktbart vilt och är sedan dess en häckande stannfågel i Sverige. På sina håll sker även kontinuerlig uppfödning och utsättning. Fasanen förekommer i hela södra Sverige upp till Gästrikland och även längs kusten upp till Norrbotten. Den trivs i odlingslandskap med någon form av skyddande skog eller små skogsdungar. Den söker sig även till trädgårdar, sädesfält och vassar men kan också ses i stadsmiljö med inslag av grönska. Födan utgörs av frön, vegetabilier, insekter och andra små ryggradslösa djur, till exempel maskar. Stränga vintrar med mycket snö är den beroende av stödutfodring. Boet är en enkel bale i vassar, snår eller högt gräs under en skyddande buske eller gran, och äggen ruvas av hönan enbart. De nykläckta ungarna är snabbt på benen och följer hönan på födosök i markerna.

NÄR FASANTUPPEN HÄVDAR SITT REVIR PLACERAR DEN SIG GÄRNA HÖGT.

Trana

(*Grus grus*)

Högt från skyn hörs trumpetande *krroo krooo*. Tittar man uppåt ser man tranorna som flyger i plogformation, med hals och ben utsträckta. Det kraftiga trumpetandet ljuder också under parnings-spelet och dansen. Både från sträckande tranor och från häckningsplatsen kan man höra vittljudande duetter där honans typiska *kråå* ingår. Trandansen är ett sällsamt skådespel. Trevande skutt blir till höga, utmanande hopp som andra snart tackar ja till och en dansmässig eufori utbryter. Flera fåglar plockar upp pinnar eller fjädrar som de kastar uppåt i luften, följt av eleganta, fjädrande hopp och piruetter med utbredda vingar. Efter att ha dansat länge böjer tranparet sina långa halsar i samstämmiga, triumferande rop om och om igen. Fåglarna blir mer och mer fokuserade på varandra och snart böjer honan ryggen och den långa halsen och hanen hoppar upp på ryggen av henne och fullbordar dansens crescendo – parningen.

Med en längd av 96–120 cm och ett vingspann på 185–230 cm är tranan en jättelik fågel, men ändå vacker och graciös. Den har mycket långa ben och en lång, smal hals med karakteristisk svartvit teckning som fortsätter upp på huvudet med en röd hjässa som pricken över i. Dräkten är övervägande grå med gråbruna toner på ryggen under häckningen, och en svart, buskig stjärtplym och svarta handpennor.

TRANDANS

I flykten har den utsträckt hals och glidflyger ofta på utbredda, långa och breda vingar med tydliga fingrar. Ungfågeln är rostbrun på huvudet och saknar den svartvita teckningen på huvud och hals liksom det svarta på stjärt och handpennor.

Tranan har ökat i antal och häckar på ödsliga, ensligt liggande myrar och mossar i hela landet med undantag för fjällkedjan, och mer sällsynt i kustlandet från Sörmland till och med Bohuslän och Öland. Födan består av växtdelar, potatis, spillsäd och insekter. Det stora boet byggs av ris, kvistar och strån på ett torrt, skyddat ställe ute i mossens gungfly. I augusti–oktober flyttar tranan till sydvästra Europa och Nordafrika. Den återkommer i mars–april och på sin väg till häckningsplatserna rastar tusentals tranor vid Hornborgasjön där de vilar, äter och uppför den berömda trandansen inför otaliga åskådare.

TRANORNA RASTAR VID SJÖAR OCH PÅ ÅKRAR UNDER VÅRSTRÄCKET NORRUT.

Pärluggla

(*Aegolius funereus*)

Under senvinter och vår hörs nattetid korta, öde-
marksklingande ramsor av upprepade ”boppanden”,
likt korta, snabba visselstötar, *bopopopopo*. Det är
den lilla pärlugglan som låter höra sitt ödsliga rop.
Lugna nätter kan det höras flera kilometer.

Pärlugglan är den näst minsta ugglan i Sverige, bara
22–26 cm lång och med ett vingspann på 50–62 cm.
Det stora platta huvudet med gula ögon och svarta
ögonbryn ger ugglan ett förvånat uttryck. Ryggen är
gråbrun och översållad med vita, pärlformade fläckar.
Ungfågeln är helt mörkbrun med vita fläckar på
vingarna och vita ögonbryn och mustascher i
ansiktet. Flykten är rask med kvicka vingslag.

Den täta gammelskogen är pärlugglans hemvist.
Här reder den sitt bo i håligheter, allra helst i gamla
spillkråksbon, men den kan också häcka i holkar.
Som brukligt är hos ugglorna lämnar ungarna ofta
boet långt innan de kan flyga och sitter tiggandes
som små troll runt om i skogen. Den är enbart
nattaktiv och jagar över myrkanter och gläntor efter
smågnagare. Den tar även fåglar upp till traststorlek.
Ibland lägger den upp förråd i ihåliga träd. Pärl-
ugglan finns i hela Sverige utom i högfjällen men
beståndet varierar kraftigt med gnagartillgången.
Under vissa produktiva år flyttar en del söderut,
annars är den en stannfågel. Har de senaste decen-
nierna minskat kraftigt på grund av biotopföränd-
ringar och ett ökande bestånd av mård.

SOM ETT LITET TROLL SITTER PÄRLUGGLAN OCH TRYCKER I GAMMELSKOGEN.

Sidensvans

(*Bombycilla garrulus*)

I vinterrönnen sitter ett helt gäng tofsprydda fåglar och kalasar på bären. Kylan har kommit till södra Sverige och sidensvansen har i stora, tätta, starlika flockar anlänt från Norrland på jakt efter bär i parker och trädgårdar. Det är en julkortsvacker syn som ackompanjeras av fåglarnas kontaktläte, *sirr sirr*, som låter som små ringande silverklockor. Ibland får de i sig så jästa bär att de blir som berusade och ramlar till marken även om deras lever förbränner alkohol bättre än människans, förmodligen som en anpassning till dieten. Sången är inte lika allmänt hörd som kontaktlätet och är långsam med hackiga och skrovliga ljud.

En ganska kompakt, 18 cm lång fågel som lätt känns igen på sin stora och spetsiga fjädertofs på huvudet, den sidenmjuka, brunbeige dräkten, den svarta ansiktsmasken och haklappen samt de gula teckningarna på vingarna och stjärten. På vingarna sitter också små röda lackbihang.

Sidensvansen är en typisk taigafågel och häckar glest i Norrlands barrskogar, där den bygger ett bo av mossor och lavar ett par meter upp i en tall eller gran. Den livnär sig av insekter, framför allt myggor och bäcksländor. Allt eftersom vintern tar över söker den sig söderut och kan då också övervintra i södra Sverige där den äter bär och fallfrukt. Vissa år söker sig sidensvansen även ner till Centraleuropa i likhet med andra så kallade invasionsfåglar. Vid bra häckningsår i arktiska och subarktiska områden kläcks många ungar av exempelvis sidensvans, men också av tallbit och ugglor för att nämna några. Under sträcket ses dessa då i ökat antal och ofta i områden som ligger utanför de normala övervintringsområden.

SIDENSVANSEN ÄLSKAR RÖNNBÄR. HÄR SES EN GAMMAL HANE.

KOLTRASTHANENS MELODISKT FLÖJTANDE SÅNG ÄR ÄLSKAD AV ALLA. UNDER HÄCKNINGSTID ÄR NÄBBEN KLARGUL.

Koltrast

(*Turdus merula*)

Utsedd till Sveriges nationalfågel enligt en omröstning. Säkert spelade den vackra sången in, för när denna mästर्सångare sjunger in våren från grann-toppar eller hustak lyssnar vi nästan med andakt. Koltrasten är en högst anpassningsbar fågel som är orädd nära människan i staden, trots att den i skogen är skygg och varnar för minsta rörelse. Den variationsrika sången kan höras redan i februari i södra delen av landet. Med en djup och behaglig klang hörs mjuka, melodiska, joddlande flöjttoner, följda av ett mer snabbt kvittrande. Varningslätet är ett hårt *tjack* eller ett tunt sugande *tsiih*.

En stor, 25 cm lång trast som ofta ses hoppa omkring jämfota på marken. Den kolsvarta hanen med den gula näbben, långa stjärten och gula ögonringen kan knappast förväxlas med någon annan fågel. Unga hanar har mörkare näbb och ögonring. Honan är sotigt brunsvart med ljusare bröst. Ungfågeln är mer brunspräcklig än honan.

Koltrasten häckar i de flesta skogsmiljöer, trädgårdar och parker där den livnär sig av maskar, sniglar, insekter, bär och frukter. Ruttna äpplen är en viktig del av vinterdieten. Det ganska stora boet, som byggs av kvistar, strån, rötter och mossor, placeras ofta nära marken i en buske, gran eller stubbe, eller egentligen var som helst där det är någorlunda skyddat. Koltrasten är vanligt förekommande i hela landet utom i Lapplands inland. De fåglar som häckar norröver flyttar söderut till bland annat Västeuropa i oktober–november och återkommer i februari–mars. Många övervintrar i och nära städer och lantgårdar.

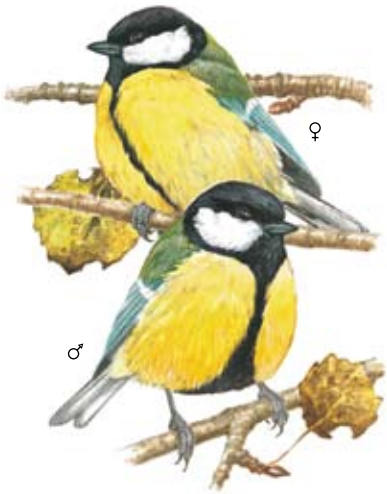
TALGOXENS FILANDE VISA ÄR ETT VÄLKOMMET VÅRTECKEN.

Talgoxe

(*Parus major*)

I sin gula väst och svarta slips är talgoxen en prydlig invånare i trädgårdar och parker året om. Den finns överallt i vår närhet och är så oskygg att den till och med kan ta sig in i hus och hem genom öppna fönster och dörrar. Den får tidigt vårkänslor, och förvissad om den annalkande våren kan denna obotliga optimist sitta och fila på sin sång bara solen lyser lite och lockar fram den första dagsmejan. Sången kan variera mellan olika individer men är alltid ett rytmiskt, tvåtonigt *ti-ty-ti-ty-ti-ty* eller *ti-ti-ty ti-ti-ty ti-ti-ty*. Varningslätet är ett irriterat och snabbt *tsjä-tsjä-tsjä*, torrare och ilsknare än blåmesens. Den lockar också bofinksliskt med ett glatt *fink*.

Vår största mesfågel (15 cm), mycket färgstark och grafisk och omöjlig att förväxla. Det svarta huvudet har en stor vit kindfläck. Längs den gula undersidan löper ett svart mittband som en slips, bredare hos hanen än hos honan. Ovansidan är olivgrön med blåaktiga vingar och vitt vingband. Ungfågeln har beigegula kinder och undersida och bara en tendens till slips.

Talgoxen är ett äkta födgeni. Den äter insekter, spindlar, frön, bär, talg, bröd, ja nästan allt som bjuds. Den är snabb att lära sig vad som är ätbart runt människan och finns ofta runt till exempel soptunnor och uteserveringar. På den tiden man levererade mjölk vid dörren var den känd för att kunna lista ut vilka flaskor som innehöll mjölk och grädde, varpå kapsylerna hackades upp.

Med sin stora anpassningsbarhet finns den långt in i storstäderna där den bland annat häckar i ventiler, men den förekommer också i de djupaste norrlands-skogarna. Den är hållbyggare och nyttjar gärna holkar, även om den egentligen håller till godo med nästan vad som helst om det råder bostadsbrist. Boet byggs av mossor och fodras med ull och hår. Talgoxen är mycket vanlig i hela landet utom i högfjällen. De allra flesta är stannfåglar som ofta strövar i meståg på vintern.

BOFINKHANEN ÄR EN AV VÅRENS ALLRA FÖRSTA SÅNGARE.

Bofink

(*Fringilla coelebs*)

När bofinkhanen anländer på våren sjunger han in sitt revir med stark stämman och fortsätter ihärdigt medan honan koncentrerar sig på att bygga boet. Den välbekanta sången är en ofta upprepad, accelererande ramsa i fallande tonskala med en lustig, lite abrupt slutknorr. Det är en ljudlig och livlig smattrande strof med 3–4 raskt inledande spetsiga toner vilket övergår i en liknande ramsa men i lägre tonhöjd för att avslutas med en rullande, spänstig knorr. Locklätet är ett klart *fink* som liknar talg-oxens. I den något böljande flykten hörs ett mjukt lågmält *hupp*. Vidare hörs en vissling där varianten *huit* hörs i norra Sverige och ner till Småland eller Skåne, därefter vidtar den kontinentala varianten *rrhy*.

En 14–16 cm lång fink som är lätt att känna igen på sina vackra färger. Hanen har stålgrå hjässa och nacke medan ansikte, hals och undersida är roströda. Ryggen är kanelbrun och övergumpen grönaktig. Vinterdräkten är aningen dämpad i en brunbeige ton. Honan är mer diffust tecknad i gråbrunt och ungfåglarna liknar honan. Båda könen har tydliga, dubbla vita vingband på den kontrasterande svarta vingen. De syns tydligt i flykten.

Bofinken finns i hela landet och är tillsammans med lövsångaren vår vanligaste fågel, i reda siffror rör det sig om ungefär tio miljoner par. Den häckar i parker, trädgårdar och i alla slags skogar, bara de inte är alltför täta. Favoritföda är allehanda frön, men under häckningen tar den även insekter till ungarna. Honan bygger ett djupt, välformat bo av mossor, fodrat med fjädrar och dun. Utvändigt kläs det med bitar av lavar från boträdet och blir därigenom väl kamouflerat och svårt att upptäcka. Ofta placeras boet i en grenklyka eller på en gren i en buske eller ett träd. I september–oktober sträcker bofinken i stora skaror till Västeuropa, med undantag av skånefåglarna som vintertid ofta ses ute på de öppna fälten och vid fågelborden. Från och med mars månad återvänder sträckfåglarna och vi kan återigen lyssna till bofinkens glada sång.

Register

Alfågel 35

Bergfink 7, 224–225
Berguv 108–109
Björktrast 162–163
Blåhake 150
Blåmes 184–185
Bläsand 12, 32
Bofink 222–223
Buskskvätta 13, 154–155

Dalripa 54
Domherre 236–237
Dubbeltrast 160–161
Duvhök 48–49
Dvärgbeckasin 80

Ejder 36–37
Enkelbeckasin 79
Entita 192–193

Fasan 62–63
Fiskgjuse 44–45
Fiskmåås 87
Fisktärna 96
Fjällripa 55

Gluttsnäppa 83
Gransångare 177
Gravand 30
Grågås 25
Gråhäger 18–19
Gråsiska 228–229
Gråsparv 218–219
Gråtrut 88–89, 90
Gräsand 31
Gräshoppsångare 173–175
Grönbena 75
Grönfink 232–233
Gröngöling 120–121
Grönsiska 234–235

Grönsångare 178
Gulsparv 250–251
Gulärla 140
Gärdsmyg 141
Gök 118
Göktyta 124–125

Havstrut 92–93
Havsörn 40–43
Hornuggla 112–113
Hussvala 136
Hämpling 227
Härmsångare 179

Jorduggla 110–111
Järnsparv 144–145

Kaja 206–207
Kanadagås 26
Kattuggla 104–105
Kentsk tärna 94
Knipa 34
Knölsvan 22
Koltrast 164–165
Korp 212–213
Kricka 33
Kråka 210–211
Kungsfågel 180
Kustlabb 84–85
Kärrsnäppa 74
Kärrsångare 172

Ladusvala 8, 133–135
Lappsparv 246–247
Ljungpipare 72
Lövsångare 176

Mindre hackspett 128–129
Mindre korsnäbb 238–241
Morkulla 78

Nattskärra 119
Näktergal 146–147
Nötkråka 204–205
Nötskrika 200–201
Nötväcka 186–187

Ormvråk 46–47
Orre 58–61
Ortolansparv 248–249

Pilfink 220–221
Pärluggla 114–115

Ringduva 102
Rosenfink 226
Råka 208–209
Rödbena 81
Rödhake 148–149
Rödstjärt 151
Rödvingetrast 158–159
Rördrom 20–21
Rörhöna 67
Rörsångare 171

Sidensvans 142–143
Silltrut 91
Silvertärna 97
Sjöorre 39
Skata 202–203
Skogsduva 100–101
Skogssnäppa 76
Skrattmåås 86
Skräntärna 95
Skäggdopping 16
Skäggmes 196–197
Slaguggla 106–107
Smålom 14
Snösparv 244–245
Sothöna 66
Sparvhök 50–51
Sparvuggla 116–117

Spillkråka 122–123
Stare 214–217
Steglits 230–231
Stenskvätta 152–153
Stjärtmes 194–195
Storlom 15
Storskrake 38
Storspov 77
Strandskata 70
Större hackspett 126–127
Större strandpipare 71
Svarthakedopping 17
Svarthätta 167
Svartmes 190
Svartsnäppa 82
Svartvit flugsnappare 181
Sånglärka 130
Sångsvan 23
Sädesärla 139
Sädgås 24
Sävsparv 242–243
Sävsångare 170

Talgoxe 182–183
Talltita 191
Taltrast 156–157
Tjäder 56–57
Tofsmes 188–189
Tofsvipa 73
Tordmule 98–99
Tornfalk 52–53
Tornseglare 132
Trana 68–69
Trädgårdssångare 166
Trädlärka 131
Trädpiplärka 138
Turkduva 103
Törnskata 198–199
Törnsångare 169

Vattenrall 64–65
Vitkindad gås 27–29

Ängspiplärka 137
Ärtsångare 168

Litteratur

Andersson, B., Svensson L. & Zetterström D.
Fågelsång i Sverige
Mono Music, Stockholm 1990

Jonsson, L.
Fåglar i Europa med Nordafrika och Mellanöstern
Wahlström & Widstrand, Stockholm 1996

Pedersen J., Eriksson J. & Bridén G.
Sveriges Fåglar – Fälthandbok för alla
Bokförlaget Semic, Stockholm 2008

Sample, G.
Bird Songs & Calls of Britain and Northern Europe
Collins 1996

Sveriges Ornitologiska förening
Sveriges Fåglar
Stockholm 2002

Svensson, L., Grant, P. J., Mullarney, K. & Zetterström, D.
Fågelguiden – Europas och Medelhavsområdets fåglar i fält
Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1999

ADRESSER
Sveriges Ornitologiska förening SOF
www.sofnet.org
Tel: 08-612 25 30

Svenska Naturskyddsföreningen SNF
www.naturskyddsforeningen.se
Tel: 08-702 65 00

Världsnaturfonden WWF
www.wwf.se
Tel: 08-624 74 00

Författarpresentation

JAN PEDERSEN är fotograf, författare, skribent och äventyrare. Han är fågelskådare sedan gymnasieåren och har i mer än 24 år lett naturresor över hela världen. Han har även arbetat som tillsynsman och guide i svenska naturreservat. Jan har skrivit talrika artiklar för dags- och facktidningar om djur, natur, människor och resor. Han anlitas också flitigt som föredragshållare för en bred publik och är en mycket efterfrågad kursledare.

Jan Pedersens första bok *I Arabiens öknar* blev av Världsnaturfonden WWF utsedd till Årets Pandabok 2000 för barn och ungdom. Den var resultatet av mer än sjutton expeditioner på kamelrygg med beduiner i Arabiens kargaste öknar. Hans senaste bok är *Sveriges fåglar – fälthandbok för alla* med Göran Bridén och Jony Eriksson som utgavs 2008.

JONY ERIKSSON är illustratör, naturmålare och flitig fågelskådare med flera separata utställningar bakom sig. Han har gjort ett stort antal illustrationer till bland annat läromedel. Publicerade 2008 boken *Sveriges fåglar – fälthandbok för alla* med Jan Pedersen och Göran Bridén.

LARS SVENSSON är ornitolog och författare och en av Sveriges mest aktrade fågelkännare. Tillsammans med Dan Zetterström, Killian Mullarney och den framlidne Peter J Grant

har han gjort det storsäljande standardverket *Fågelguiden – Europas och Medelhavsområdets fåglar i fält* (1999). Han är även författare till *Identification Guide to European Passerines* (1970) som kommit ut i flera upplagor, dessutom till ett flertal specialartiklar om identifiering av snarlika fågelarter. Han är en mycket uppskattad föreläsare om fåglar och har tidigare lett resor för fågelintresserade.

Lars Svensson har samlat fågelljud sedan 1970 och står för ljudinspelningen av fåglarna på den cd-skiva som medföljer den lilla boken *Fågelsång i Sverige – 90 välkända fåglars läten* (1990) som han gett ut tillsammans med Benny Andersson och Dan Zetterström.

JARI PELTOMÄKI är finsk fågelfotograf på heltid sedan 1998 och ordförande för Finska Naturfotograferna. Han har vunnit talrika internationella priser och utmärkelser samt illustrerat ett flertal tidningar och böcker. Är en av upphovsmännen bakom webbplatsen Birdphoto (www.birdphoto.fi).

MARKUS VARESVUO är finsk fågelfotograf på heltid sedan 2005. Han har vunnit internationella priser och utmärkelser samt illustrerat talrika tidningar och böcker. Är en av upphovsmännen bakom webbplatsen Birdphoto (www.birdphoto.fi).

© BOKFÖRLAGET MAX STRÖM

Text: Jan Pedersen

Ljudinspelning: © Lars Svensson

förutom ljudinspelning nr 006, 020, 026, 055,
060, 077 och 078 © Jan-Erik Bruun, Finland,
och ljudinspelning nr 027, 034, 058 och 069
© The British Library. All Rights Reserved.
Licence Number 8873

Illustrationer: Jony Eriksson

Foto: © Jari Peltomäki och Markus Varesvuo

Jari Peltomäki: 7, 13, 14, 21, 22, 25, 30, 32, 36, 41,
42-43, 47, 51, 52, 57, 64, 67, 70, 75, 77, 78, 93, 94,
95, 96, 97, 98, 103, 107, 115, 118, 130, 138, 139, 148,
150, 151, 155, 156, 160, 167, 169, 176, 181, 182, 189,
200, 203, 204, 207, 208, 211, 212, 221, 222, 225,
226, 227, 228, 232, 235, 242, 245, 246, 250

Markus Varesvuo: omslag, 8, 12, 15, 16, 17, 18, 23,
24, 26, 27, 28-29, 31, 33, 34, 35, 38, 39, 44, 48, 54,
55, 58, 60-61, 63, 66, 69, 71, 72, 73, 74, 78, 79, 80,
81, 82, 83, 84, 86, 87, 88-89, 90, 91, 101, 102, 104,
108, 111, 112, 116, 119, 121, 122, 125, 126, 129, 131,
132, 133, 134-135, 136, 137, 140, 141, 143, 144, 147,
152, 159, 163, 164, 166, 168, 170, 172, 173, 174-175,
177, 178, 179, 180, 185, 186, 190, 191, 192, 195, 196,
199, 215, 216-217, 218, 231, 236, 239, 240-241, 249

Mark Hamblin, Naturbild, Johnér: bilden på
rörsångaren (sid 171)

Redaktör: Elisabet Sahlin

Formgivning: Mikael Engblom

Audio Module published by arrangement with
becker&mayer! LLC, Bellevue, WA
www.beckermayer.com. All rights reserved

Custom Audio Engineering by Steve Beck

Repro: Linjepunkt, Falun

Tryck: Imago 2009

ISBN 978-91-7126-158-8